

Химнографија

Византијска химнографија, која сачињава највећи и најважнији део средњовековне грчке поезије, је једна од најдрагоценијих вредности грчке и целе Православне Цркве. Та химнографија се дели на две врсте: литургијску и обичну религиозну. Од њих двеју, прва је најважнија. Литургијска химнографија се састоји из химни којима је намена да буду певане у цркви и употребљавају се на свим богослужењима. Поезија овде мора да се саобрази и потчини осветленим мелодијама. Док су обичне химне са религиозним садржајем намењене, просто, за читање. Обе ове врсте поезије имају изворни облик и садржину. Свети Роман Мелод (Слаткопевац) (V—VI век) и св. Јован Дамаскин — то су највећи творци литургијских химни, а св. Григорије Назијанзијски и св. Симеон Нови Богослов су међу најважнијим писцима не-литургијских песама. Но било је много других химнографа чија дела имају велику вредност, и као поезија и као теологија или „свештена философија”.

Ми ћемо се овде бавити само литургијском химнографијом. Она је сабрана у шест богослужбених зборника, са укупно седамнаест томова: *Осмогласник (Октоих)*, *Триод*, *Пентикостар*, *Минеје*, *Часослов*, и *Велики Требник (Евхологион)*.

Октоих садржи у главном песме које опевају Васкрсење Христово, заједно са канонима испеваним у славу Пресвете Тројице. Канон је најсложенији вид песничког састава, развијен обично у осам, а некад и девет, песама. Ова књига је подељена у осам гласова (Ехои, ихи) византијске музике: први, други, трећи и четврти као главни (*кириои*) гласови; затим први, други, трећи („силазни”) и четврти „плагални” (*плагои*) гласови. Сваке седмице певају се песме на једном од тих осам гласова. Песме првога гласа почињу да се певају у прву недељу после Недеље свих светих, песме другог гласа певају се у току следеће седмице, и тако редом, све до осмога гласа (или плагалног четвртог). Затим се циклус тих осам гласова понавља у току следећих осам недеља, и тако редом, све до Недеље Цариника и фарисеја, када почињу да се певају песме из *Триода*.

У *Трибду* се налазе службе за Велики пост и за четири седмице пре његовог почетка. Песме у овој књизи описују разне догађаје Старог и Новог Завета, а нарочито страдања Исуса Христа.

Пентикџстар садржи пасхалну службу за празник Васкрсења и службе за све идуће покретне празнике до Недеље свих светих — а то је недеља после Духова (Педесетнице).

Минеје се састоје из дванаест томова, за сваки месец по један. У Православној Цркви од Истока, сваки дан у месецу има посебну вечерњу и јутарњу на којима се певају химне посвећене светитељу или светитељима одређеног дана; отуда је сваки том *Минеје* подељен у онолико делова колико тај месец има дана.

У *Часослову* се налазе у главном *тропари* и *кондак* за ове празнике године, и нека „*последованија*” или службе, као што је *Акатист* у част и славу Пресвете Богородице Марије итд. *Отпуститељни тропар* је кратка песма која се пева пред крај службе о светитељу или доцгађају који се тога дана празнује, док је *Кондак* кратка песма која сажима живот светитеља или изражава главни смисо празника. *Акатист* је посебно богослужење, настало у VI. веку, а посвећено је Пресветој Богородици и пева се прва три петка Великог поста.

Најзад, *Велики Требник* садржи литургију Св. Јована Златоустог и св. Василија Великог, све обреде светих тајни, службу погребља итд.

Језик на ком су написане византијске литургичке песме је стари грчки, мада је он често поједностављен. Али ова црквена поезија дугује веома мало класичним обрасцима.¹ Оно што има заједничко са старохеленском поезијом, сем грчког језика, то је првенствено јасноћа, једноставност и одмереност — својства која карактеришу грчки геније. Те песме се одликују *слободним ритмом* и, уопштено говорећи, *отсуством рима*. Просодијски ритам или класичне стопе, које западњаци очекују да нађу у тим песмама, не постоје у њима. Риме су употребљене веома ретко, само када се желело да се нагласи веза између одређених мисли. Облик језика тих песама најбоље се може окарактерисати као *ритмована поетска проза*.² Има изузетака, као што су неке песме св. Јована Дамаскина које су у јамбу.

По својој унутарњој суштини византијска химнографија је истоветна са византијском музиком, архитектуром и иконографијом. Она се разликује од њих само по различитом материјалу који употребљава — а то је језик. Као и оне, химнографија стреми истом циљу: да нас уведе у оно царство које је изнад овога света, опазивог чулима, да нас уздигне до узвишених искустава, до доживљаја духовне лепоте, светлости, до Божанственог.

Теме византијских химнографа су: Пресвета Тројица, Христос, Богородица, пророци, апостоли, мученици, свети Оци и остали светитељи, а у неким случајевима и архангели. То су моћ, премуд-

¹ Види: Тилјар, *Византијска Музика и Химнографија*, ст. 8.

² Тилјар, *op. cit.* ст. 10; Велес, *Историја Византијске музике и Химнографије*, стр. 5.

дрост, праведност, милост, лепота и друга својства Бога; живот и врлине Богородице и светих; Ове теме су обрађене *објективно*, без уношења у њих од стране песника својих идиосинкрасија или неких појединости које припадају његовом личном животу. Ову особину је изнео веома јасно Јован Браунли у својој књизи *Химне грчке Православне Цркве*. „Треба навести, каже он, прво обележје грчке православне химнографије. Насупрот енглеским религиозним химнама које су јако субјективне — понекад и нездраво — грчке црквене химне су у већини случајева објективне. Бог, у слави свога величанства, заоденут у своја својства, високо је уздигнут да би Га Његов народ обожавао и служио Му. Христова личност и дело описани су јасно и на веома реалистички начин. Његово рођење и последице; Његов живот; речи које је Он изговорио и дела која је учинио; Његово страдање са свима појединостима агоније; одрицање Петра; Јудина грижа савести; распеће; тама, страх и отварање гробова; кајање разбојника на крсту; гласно Христово викање на Крсту, смрт — све је то описано једноставним непогрешивим језиком. Тако у химнама грчке православне Цркве имамо сликовити опис целе историје спасења који осваја ум и, утиче најзад на човеково срце и његова осећања”.³

Химнограф не тражи да изрази своје *ја* или своје место и време, него чињенице, истине и вредности хришћанске религије, затим осећања која један побожни хришћанин и треба да изрази, а то су — похвала Богу и светитељима, захвалност према њима, молба за помоћ, надање и љубав.

Тако на пример, доле наведени васкрсни отпуститељни тропар четвртог гласа опева догађај описан у Еванђељу по Луки 24:1—10.

„Сазнавши од ангела светлу истину васкрсења и поништење прадедовске осуде, учинице Господње радујући се говораху Апостолима: сурвана је смрт, васкрсао је Христос Бог, који дарује свету велику милост”.⁴

Васкрсни тропар петога гласа је славословје принесено Христу:

„Опевајмо, верници, са-Беспочетнога Оцу и Духу Логоса, од Деве рођенога, и поклонимо се Њему, јер је благоизволео телом се дићи на Крст и самрт поднети, да би мртве оживео славним васкрсењем својим”.⁵

Похвале су принесене и светим мученицима, као у следећој песми:

³ Op. cit., Paisley, 1902, ст. 67—68. Тилард, op. cit., ст. 26.

⁴ Часослов: Васкрсни тропари за 8 гласова.

⁵ Ibid.

„Нека сви народи славе химнама и духовним песмама
победоносне мученике Христове,
светилнике васелене и проповеднике вере,
вечне изворе из којих теку исцелења за вернике“.⁶

Често те химне се завршавају позивом да и верници подражавају врлине и добра дела светитеља.

У следећој песми, која се пева на Васкрс, осећање наде је живо изражено:

„О, да божанственога, о да љубазнога,
о да најслађега Твога гласа, Христе!
Обећао си верно да ћеш бити
са нама до скончања века —
Тебе као котву наде имајући,
радујемо се“.⁷

Химне су, често, молбе упућене Богу у којима верници просе Његову помоћ да би могли да савладају искушења и постану истинољубиви, храбри, кротки, непорочни, чисти, заједничари Божије премудрости и блаженства:

„Покајања двери отвори ми,
Даваоче живота;
јутрењу Ти служи
пред светим храмом Твојим дух мој,
који носи храм тела мога сав окаљан.
Али наду имам на милост добротe Твоје,
очисти ме благошћу Твоје милости“.⁸

Прозбене химне често су упућене Богородици, апостолима и другим светитељима, као заступницима пред Богом. Дубоко је усађено у православну свест веровање да светитељи, који су се молили за браћу своју док су били на Земљи, настављају да посредују за њих пред Господом и после своје смрти, као чланови торжествујуће Цркве на небесима. Ово веровање је живо изражено у византијској химнографији. Тако у песми која се надовезује на ону претходну каже се Светој Деви Марији:

„На спасења стазе упути ме, Богородице;
јер многим гресима окаљах душу своју;
а сав живот у лености потроших.
Но молитвама Твојим очисти ме
од сваке нечистоте“.⁹

⁶ *Осмогласник*, Венеција, 1851, ст. 17.

⁷ *Пентикостар*, Атина, 1960, ст. 5.

⁸ *Триод*, Венеција, 1876, ст. 2.

⁹ *Ibid.*

Иста врста прозбене химне упућена је апостолима, у следећој песми:

„Апостоли, који видесте Бога,
просветлите душу моју
омрачену страстима —
ви, који сте божанским
учењем вашим просветлили свет
и умањили таму идолску.
И сада измолите
мир и велику милост
душама нашим”.¹⁰

Стремљење ка лепоти је суштинско за византијску химнографију. Али лепота којој она стреми је духовна, а не телесна. Ова је спомињана у химнама само ради поређења са лепотом духовном”. Сва наша химнографија, каже савремени грчки теолог Теоклит Дионисијат — украшена је речима које говоре о лепоти: *калос*, *Оредтис*, *ореос*, *калони*, али оне имају само духовни смисао. Често се у химнама јављају лепе остетске слике из земаљског живота, но оне указују на Божанску духовну лепоту”.¹¹ Верници стремя ка лепоти Пресвете Тројице, Божанског Логоса, Христа, лепотом свога ума, лепотом своје душе и врлинама. Сваком приликом химнограф велича лепоту Божанске природе и нестворене Божанске светлости, велича лепоту блажених ангела и светитеља у којима се као у огледалу види Божанска Лепота кроз њихову побожност, чистоту, љубав и друге врлине. На тај начин, химнописац има у виду не само да срочи достојан хвалоспев у славу Бога и Његових угодника, него такође да духовно окрилати све вернике, да их покрене на веће одушевљење, за преображај свог унутарњег бића. У том погледу, значајне су следеће песме у којима се Бог созерцава као врховна неизглаголива Лепота, која је праизвор лепоте за сваку душу:

„Преобразио си се на гори, Христе Боже,
показавши ученицима Твојим славу Твоју,
колико су могли поднети:
нека заблиста и нама грешнима
светлост Твоја непролазна.
молитвама Богородице,
Даваоче светлости,
слава Теби”.¹²

¹⁰ *Осмогласник*, ст. 30.

¹¹ „Између Неба и Земље”, Атина, 1956, ст. 38—39.

¹² Тропар за Празник Преображења, 6. авг., садржан у Часослову.

„Ти си створила
бестелесне небеске чинове ангела
да буду огледало Твоје лепоте.
о, неразделива Тројице,
једини Боже,
и да они непрестано певају Теби.
И сада прими
од наших усана земних
нашу песму хвале”.¹³

„Упути срца Твојих слугу
ка неприступној светлости,
о трисијатељни Господе,
и подари блистање славе Твоје
и душама нашим,
да бисмо и ми видели
неизрециву лепоту Твоју”.

BYZANTINE THOUGHT AND ART

by Constantine Cavarnos

This book deals with important but little known aspects of the Classical Orthodox Tradition, the Byzantine. In clear and concise language, the author introduces the reader to the heart of Byzantine philosophical and theological thought, as well as of the arts of the great Byzantine tradition, particularly iconography, hymnody and music.

Edited by: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies Belmont, Massachusetts, USA, 1968.

¹³ Осмогласник, ст. 51.